Elena Ferrante

Na okraji

O potěšení z četby a psaní

PROSTOR

Už třicet let čtenáře vzrušují romány tajuplné autorky píšící pod pseudonymem Elena Ferrante. Žádné iluze, jen syrová realita a pochybnosti, to jsou konstanty její tvorby od prvotiny *Tíživá láska* až po ságu *Geniální přítelkyně*, jež z anonymní spisovatelky učinila mezinárodní fenomén a také nejslavnější literární samotářku na světě. Z jejích děl lze leda usoudit, že je pravděpodobně o rodačku z Neapole a matku.

Tato kniha čtyř esejů nás přibližuje záhadné umělkyni o krok blíže: je exkurzí do její celoživotní vášně pro literaturu a zkoumáním, kde nachází inspiraci. Je cestou k psychologii Eleny Ferrante i tajemstvím její tvorby.

V textu *Psaní a trápení* autorka odhaluje svůj respekt k řádu snoubený s potřebou chaosu. V pojednání *Akvamarín* líčí svou mladickou vášeň pro skutečné věci a sklon k realističnosti. V části *Příběhy* se pak pozastaví o „krásné a zásadní" knize *Vlastní životopis Alice B. Toklasové*, v níž si americká spisovatelka Gertruda Steinová přivlastnila hlas a životní příběh své partnerky a múzy. V závěrečném eseji *Dantova dcera* Ferrante analyzuje vliv italského básníka na svou tvorbu a přemítá, proč jeden uspěje a druzí selhávají.

P R
O S T
O R

Elena Ferrante
Na okraji

O potěšení z četby a psaní

Copyright © Edizioni e/o 2021
Translation © Sarah Baroni 2022
Cover illustration © Andrea Ucini 2021
Czech edition © PROSTOR 2022

ISBN 978-80-7260-526-2

Ediční poznámka

U zrodu této knihy stál jeden e-mail podepsaný profesorem Costantinem Marmem, ředitelem Mezinárodního centra humanitních studií „Umberto Eco“. Níže citujeme jeho část:

„*Podzim 2020 mi připadá jako ideální doba ke konání tří přednášek Eleny Ferrante, které by byly proneseny ve třech po sobě následujících dnech na půdě Boloňské univerzity za účasti veřejnosti a pojednávaly by o tématech spojených s její spisovatelskou činností, její poetikou, jejími narativními technikami, nebo o jiných tématech, která si dle libosti zvolí a která by mohla zaujmout i široké laické publikum.*

Eco Lectures *navazují na tradici přednáškových cyklů* Lectiones magistrales, *jichž se vždy*

ujaly významné osobnosti národní i mezinárodní kultury a které v prvních letech našeho století Umberto Eco, tehdy jako ředitel Vysoké školy humanitních studií, nabídl Boloňské univerzitě i celému městu. První série přednášek se zhostil Elie Wiesel (v lednu roku 2000), poslední pak Orhan Pamuk (na jaře roku 2014).“

Pak přišla pandemie, lockdown, zákaz veřejných setkávání. Ale protože Elena pozvání přijala, ty tři přednášky mezitím opravdu napsala. A tak v listopadu roku 2021 herečka Manuela Mandracchia v roli Eleny Ferrante přednesla trojici jejích textů na scéně boloňského divadla Teatro Arena del Sole ve spolupráci s ERT – Emilia Romagna Teatro.

Autorčin proces čtení a psaní zde pokračuje esejem *Dantovo žebro*, který napsala na základě pozvání od ADI (Asociace italianistů), zastoupené profesorem Albertem Casadeim a prezidentem asociace Ginem Ruozzim. Její příspěvek, přednesen badatelkou a kritičkou Tizianou de Rogatis, uzavíral kongres s názvem *Dante a jiní klasikové* konaný 29. dubna 2021.

Sandra Ozzola,
nakladatelka a přítelkyně Eleny Ferrante

PSANÍ A TRÁPENÍ

Dámy a pánové,

dnes večer bych s vámi ráda hovořila o vášni ke psaní a jeho formách, o nichž soudím, že jsou mi nejbližší: první je spíše poklidná a druhá impulzivní. Ale pokud dovolíte, na úvod bych chtěla věnovat pár řádků mně velmi drahé holčičce a jejím prvním pokusům o proniknutí do světa abecedy.

Nedávno mi Cecilia – pro vás ji budu nazývat takto – chtěla ukázat, jak pěkně umí napsat své jméno. Dala jsem jí pero a list papíru, který používám do tiskárny, a ona mi poručila: koukej; načež s lopotným soustředěním napsala jméno „Cecilia" – písmeno po písmeni, tiskacím –, oči měla přimhouřené, jako by jí hrozilo nějaké nebezpečí. Měla jsem radost, zároveň se mě však zmocnila lehká úzkost.

Chvílemi mě napadalo: teď jí s tím pomůžu, povedu jí ruku, přála jsem si, aby to nepokazila. Ale ona to zvládla celé sama. Nedělala si ani nejmenší starosti s tím, že by měla začít psát v horní části stránky. Písmena umístila náhodně, jedno nahoru, druhé zase dolů, každá souhláska i samohláska měla jinou velikost, od velké, malé až po střední, přičemž mezi jednotlivými znaky ponechala prázdný prostor. Nakonec se na mě podívala a skoro vyjekla: viděla jsi to?, aby mi dala patřičně najevo, že si zaslouží pochvalu.

Samozřejmě jsem ji za to pochválila – a hodně –, ale trošku rozpačitě. Proč jsem se tak bála, že to pokazí? Proč jsem měla takové nutkání vést jí ruku? V poslední době jsem nad tím dost přemýšlela. Před pár desetiletími jsem dozajista i já sama musela psát tímto nevázaným způsobem na nějaký náhodný list papíru, přičemž jsem se stejně soustředila, stejně se strachovala a stejně toužila po pochvale. Se vší upřímností však musím přiznat, že si na to vůbec nepamatuji. Mé první vzpomínky na psaní spadají do období školních sešitů. Byly v nich – nevím, jestli jsou

i teď – černé vodorovné řádky narýsované tak, aby oddělovaly různě velké celky. Takto:

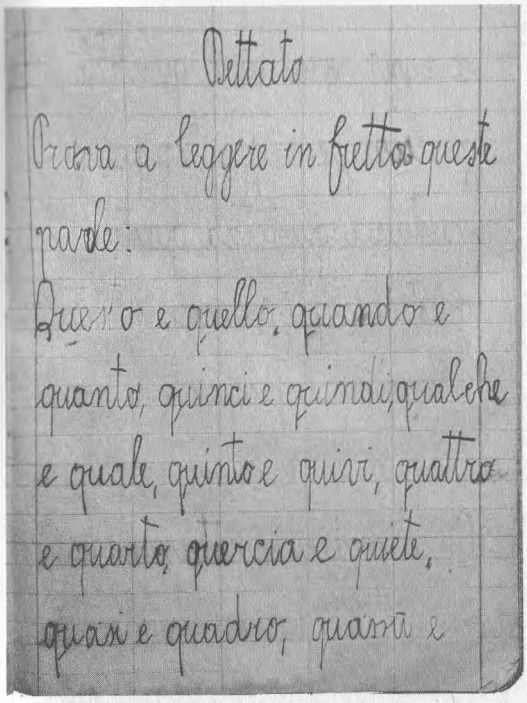

Rozložení mezer se měnilo od první do páté třídy. Když jste trénovali ruku a dokázali udržet v rovině řádku malá, kulatá písmena i ta, která se vypínala nahoru nebo klesala dolů,

mohli jste postoupit do dalšího ročníku a vodorovné úseky se každým rokem zmenšovaly, až se v páté třídě slily do jediné linky. Takto:

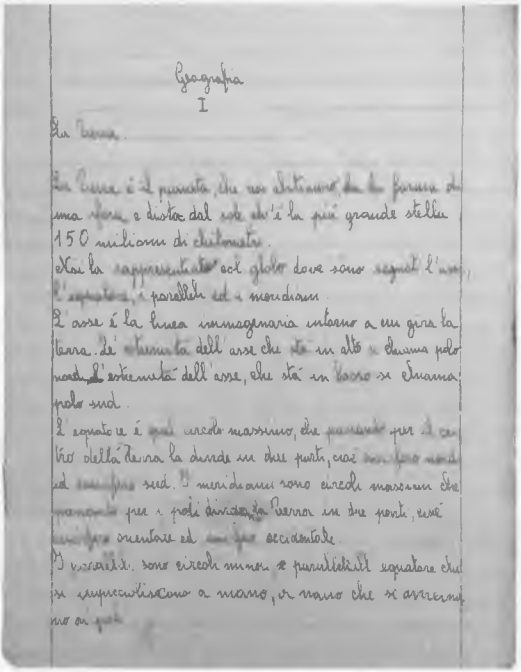

Geografia
I

La Terra

La Terra è il pianeta che noi abitiamo ha la forma di una sfera e dista dal sole ch'è la più grande stella 150 milioni di chilometri.

Noi la rappresentiamo col globo dove sono segnati l'asse, l'equatore, i paralleli ed i meridiani.

L'asse è la linea immaginaria intorno a cui gira la terra. La estremità dell'asse che sta in alto si chiama polo nord, l'estremità dell'asse, che sta in basso si chiama polo sud.

L'equatore è quel circolo massimo, che passando per il centro della terra la divide in due parti, cioè emisfero nord ed emisfero sud. I meridiani sono circoli massimi che passando per i poli dividono la terra in due parti, cioè emisfero orientale ed emisfero occidentale.

I paralleli sono circoli minori e particolari equatore che si rappresentano a mano, ci sono che si avvicinano ai poli.

V tu dobu už jste byli velcí – svou školní docházku jste zahájili v šesti letech a teď vám bylo deset – a byli jste už velcí, protože vaše písmo se po stránce ubíralo rovným směrem.

A kam se vlastně ubíralo? Nutno podotknout, že bílý papír neprotínaly pouze černé vodorovné linky, ale také dvě červené svislé, jedna nalevo, druhá napravo. Psaní se rovnalo pohybu uvnitř těchto linek, přičemž ty linky – a na to mám zcela jasnou vzpomínku – byly můj kříž. Byly tam proto, aby člověku i pomocí své příznačné barvy ukázaly, že pokud nezůstane uzavřený mezi těmi pevně napnutými čárami, bude potrestán. Já jsem se však při psaní snadno rozptylovala, a přestože jsem vždy dokázala respektovat levý okraj, často jsem skončila za hranicí toho pravého, někdy jsem chtěla dokončit slovo, jindy jsem se dostala do bodu, kdy bylo obtížné dané slovo rozdělit do slabik a pokračovat bez přetáhnutí. Byla jsem trestána tak často, že vědomí okraje se stalo mou součástí a dodnes, když píšu rukou, nad sebou cítím hrozbu té červené svislé linky, přestože na papírech, na které píšu, už dávno žádná není.

Co mohu dodat? Dnes tuším, že mé psaní – řekněme – po Ceciliovsku skončilo pod psaním do těch sešitů. Nepamatuji si na něj, ale musí tam být, jen už dostatečně učesané

na to, aby se vešlo do řádků a okrajů. Z tohoto mého prvotního úsilí zřejmě pramení můj samolibě vítězný pocit, který zakouším pokaždé, když se cosi nehmatatelného díky první řadě znaků na papíře či obrazovce počítače najednou zhmotní. Jde o provizorní, zcela jistě nepřesnou abecední kombinaci, ale mám ji před očima, stále má velice blízko k prvotnímu impulzu mozku, a přesto už je tady venku, už je vzdálená. Kouzlo onoho dění vnímám pokaždé až s dětskou radostí, a kdybych měla nějak symbolicky znázornit jeho energii, vrátila bych se k oné nevázanosti, s níž Cecilia napsala své jméno a chtěla, abych ji při tom sledovala a v těch písmenech abych ji viděla a s nadšením ocenila.

Již od dob mého raného dospívání byla má touha po psaní pravděpodobně ovlivněna jak hrozbou plynoucí z červených čar – mám velice úhledný rukopis, a i když píšu na počítači, již po několika řádcích řeším uspořádání textu a klikám na ikonku, která ho zarovnává do bloku –, tak i touhou a strachem je narušit. Obecněji vzato zkrátka věřím, že můj smysl pro psaní – a také všechny těžkosti, které

s sebou přináší – souvisí s pocitem uspokojení z toho, že se mi daří držet se pěkně v mezích, zároveň se však mísí s dojmem, že jsem kvůli tomu něco ztratila nebo opomenula.

Začínala jsem u holčičky, která se pokouší napsat své jméno, ale teď, abychom se posunuli dál, bych vás chtěla vybídnout, abyste se na okamžik ponořili do řádků Zena Cosiniho, protagonisty skvělé knihy Itala Sveva s názvem *Vědomí a svědomí Zena Cosiniho*. Zeno je v nich zachycen, zrovna když se pokouší psát, přičemž v mých očích není jeho úsilí příliš vzdálené tomu Ceciliinu. Přečtěme si úryvek:

„Sedím po obědě pohodlně natažen v lenošce, v ruce tužku a kus papíru. Čelo mám úplně hladké, protože můj duch si nepřipouští nejmenší úsilí. Moje myšlenky jako by se ode mě oddělily. Vidím je. Stoupají, klesají… ale to je taky všechno. Abych jim připomněl, že jsou myšlenkami a že by se měly nějak projevit, popadnu tužku. A najednou se mé čelo zkrabatí, protože každé slovo se skládá z kupy písmen a neodbytná přítomnost znovu procitá a zastiňuje to, co bylo.“

Není nic neobvyklého, že ten, kdo píše, nám nejprve ze všeho začíná vyprávět o tom, jak se na svůj obtížný úkol chystá, skoro bych řekla, že se to tak děje odnepaměti. Způsob, jakým hodláme přivést prostřednictvím psaného slova na světlo své přízračné „nitro", ze své podstaty vždy prchavé, by zasloužil v diskusích o literatuře více pozornosti. Já jeho kouzlu zcela podléhám, až fanaticky si dělám jeho sbírky. A tato Svevova pasáž mě zasáhla už jako malou holku. Psala jsem bez ustání, přestože mě to vyčerpávalo a většinou i zklamávalo. Když jsem ten úryvek četla, nabyla jsem přesvědčení, že má Zeno Cosini podobné problémy jako já, jenomže o nich mnohem více ví.

Jak jste slyšeli, Svevo zdůrazňuje, že vše začíná tužkou a kusem papíru. Pak se objevuje překvapivý rozkol: část já, která chce psát, se odděluje od své vlastní myšlenky a v okamžiku oddělení onu myšlenku spatřuje. Nejde o nehybný a jasně vymezený obraz. Myšlenka-obraz se ukazuje jako cosi pohyblivého – stoupá a klesá – a má za úkol vyrukovat na světlo dříve, než zmizí. Sloveso „vyrukovat"

je zde namístě, příznačně totiž odkazuje k akci uskutečněné pohybem ruky. Něco, co má naše já před očima – něco pohyblivého, tudíž živého –, musí být „uchopeno rukou" třímající tužku a přetvořeno na kusu papíru v psané slovo. Jde o zdánlivě jednoduchý úkol, avšak Zenovo dříve hladké čelo se krabatí, jeho námaha není zanedbatelná. Proč? Na tomto místě Svevo poznamenává něco, co mě velmi oslovuje. Jeho úsilí spočívá v tom, že přítomnost – celá přítomnost, tudíž i ta, kterou jeho já písmeno po písmeni zapisuje – nedokáže jasně zachovat myšlenku-obraz, která jí vždy předchází a která vždy přísluší minulosti, a proto má tendenci se zastiňovat a postupně mizet.

Pročítala jsem těch pár řádků, zbavovala jsem je ironie, překrucovala jsem je a přizpůsobovala si je. Představovala jsem si to jako běh proti proudu času, běh, v němž je píšící člověk vždycky pozadu. A zatímco písmena rychle a úspěšně přibývala, obraz se vzdaloval, takže psaní pokaždé sklouzlo do nepříjemné roviny přibližnosti. Psaní trvalo moc dlouho na to, aby stačilo tempu mozku. „Kupa

písmen“ vznikala pomalu, lopotně se snažila zachytit minulost, přičemž se mezitím sama stala minulostí, a spousta věcí se z ní vytratila. Když jsem ty řádky po sobě četla, měla jsem dojem, že mi v hlavě probleskuje nějaký hlas a přenáší toho mnohem víc, než co se mi podařilo písmeny vyjádřit.

Nevzpomínám si, že bych si kdy jako malá myslela, že skrze mě mluví cizí hlas. Ne, tento neduh mě nikdy nepotkal. Avšak když jsem psala, věci se komplikovaly. Četla jsem opravdu hodně, ale téměř žádné z textů, které se mi líbily, nebyly psané ženskými autorkami. Zdálo se mi, že ke mně z řádků promlouvá mužský hlas, jenž si mě podmanil a jejž jsem se snažila ze všech sil napodobovat. Ještě tak ve třinácti letech – to už jsem byla dost stará na to, abych si to zřetelně pamatovala –, v okamžicích, kdy jsem měla pocit, že píšu dobře, se mi zdálo, že mě někdo zvenčí instruuje, co mám psát a jak. Působilo to jako hlas nějakého muže, avšak neviditelného. Nevěděla jsem ani, jestli je stejného věku jako já, nebo jestli je už starší, možná i starý. Obecněji vzato

musím přiznat, že jsem fantazírovala o tom, že se nějak stanu mužem, aniž bych přestala být ženou. Tyto představy naštěstí vzaly téměř za své, když skončila má léta dospívání. To „téměř" říkám záměrně, protože ač onen mužský hlas zmizel, jako zbytkový produkt ve mně zanechal pocit, že právě můj ženský mozek mě brzdí a omezuje jako nějaká vrozená vada. Nejen že psaní samo o sobě bylo složité, ale přidávaly se k němu ještě pochyby, že jako žena nejsem schopna napsat stejně dobré knihy jako velcí spisovatelé. Kvalita a působivá síla, s jakou byly jejich texty napsány, ve mně probouzela ambice a poroučela mi cíle, které zdánlivě překračovaly mé možnosti.

Později, zřejmě koncem gymnaziálních let, to už si nepamatuji, jsem náhodou narazila na sbírku *Rime* od básnířky jménem Gaspara Stampa, z níž mě hluboce zasáhl především jeden konkrétní sonet. Nyní vím, že používala jedno z velkých klišé básnické tradice: nedostatečnost jazyka tváří v tvář lásce, ať už jde o lásku k jiné lidské bytosti, či k Bohu. Ale tehdy jsem to netušila a rozplývala jsem se

zejména nad jejím nepřetržitým koloběhem nešťastné lásky a psaného slova, který však pokaždé nevyhnutelně vedl k poznání rozkolu mezi básnickým zpěvem a jeho tématem, anebo – jejími slovy – mezi živým objektem, jenž zažehává plamen lásky, a „mrtvým jazykem schovaným pod lidským závojem". Verše, u nichž jsem měla tehdy pocit, že promlouvají přímo ke mně, jsou následující:

„Když jsem žena tak nízká a zkažená, / jež v sobě ukrývá přemocný žár, / proč z něj vzít nemohu plamenů pár/ a světu jejich podobu a styl vyjevit? / Když Láska mě umí k výšinám vystřelit / na místo, kam jindy dostat se nemožno, / proč pravidla hry by porušit nemohla, / mé psaní a trápení spojiti v jedno? / A pokud by síly přírody nestačily, / snad zázrak by mohla pro jednou vykonat, / jenž často je mocnější nad všechny zákony a síly. / Jak k tomu dojde, nedovedu přesně říci; / cítím jen, že štěstí mám, / neb nový styl srdce mé zažehl jak svíci."

Následně jsem se Gasparou Stampou zabývala systematičtěji. Ale jak vidíte, tehdy mě okamžitě zasáhl ten první verš, v němž se prohlašuje za „nízkou a zkaženou" ženu. Když já,

říkala mi Gaspara, já, která se považuji za odpad, za bezcennou ženu, jsem v sobě schopna chovat takový žár lásky, proč bych ve svém nitru nemohla objevit špetku inspirace a pěkných slov, abych tomu žáru dala formu a vyjevila ho světu? Pokud ve mně Láska propukla nějakým nenadálým způsobem a vystřelila mě do dříve nedosažitelných výšin, proč by jednou nemohla porušit pravidla hry a zařídit to tak, abych ve svém psaní našla slova, která by dokázala co nejvěrněji vyjádřit mé milostné trápení? A pokud by Lásce má přirozená podstata nestačila, mohla by aspoň vykonat zázrak, který je občas mocnější než všechny dané zákonitosti. Neumím přesně říct, jak by k tomu mělo dojít; ale mohu jasně dokázat, že ta nová slova cítím pevně obtisknutá ve svém srdci.

V té době jsem si také připadala jako nízká a zkažená žena. Jak už jsem předeslala, bála jsem se, že pouhý fakt mé ženskosti mi může zamezit v tom, abych ve svém psaní dala co nejvěrnější průchod svému trápení, které jsem chtěla světu sdělit. Opravdu to chce zázrak – říkala jsem si –, aby žena, která má co vyprávět,

překročila okraje, do nichž je svou podstatou uvržena, a vyšla se svým psaním na světlo?

Uplynul nějaký čas, ovlivnila mě další četba a pochopila jsem, že Gaspara Stampa stála u zrodu něčeho zcela nového: neomezila se pouze na užití velkého klišé mužské básnické tradice – nepoměr mezi pouhým popisováním a skutečným milostným trápením –, ale vytasila se s něčím zcela neočekávaným: ženskou postavou, která se z útrob „mrtvého jazyka" a útrob svého vlastního „lidského závoje" snaží směle utkat oděv ze slov složený z jejího vlastního trápení a jejího vlastního psaní. Ačkoli faktem zůstává, že mezi psaním a trápením, ať už mužským, nebo ženským, existuje jakási vrozená nerovnováha, Stampa mi předala, že ženské psaní, zvláště pak proto, že vychází z mužské tradice psaného jazyka, muselo urazit nesmírně náročnou a odvážnou cestu – jak před pěti stoletími, tak dnes –, aby se vymklo „pravidlům hry" a našlo si svou vlastní „podobu a styl".

V té chvíli jsem svým uvažováním – myslím, že to mi bylo kolem dvaceti – jistým způsobem

spadla do začarovaného kruhu: když jsem chtěla mít pocit, že píšu dobře, musela jsem psát jako muž, a tudíž být pevně ukotvena v mužské tradici; ale jelikož jsem žena, nemohla jsem psát jako žena, aniž bych porušila všechno to, co jsem se bedlivě snažila z mužské literární tradice naučit.

Od té doby jsem toho spousty napsala, ale desítky let jsem se pohybovala v tomto bludném kruhu. Začínala jsem od něčeho, co se mi zdálo naléhavé, výhradně mé, a pokračovala jsem tak celé dny, týdny, někdy i měsíce. A přestože se úvodní impulz vyčerpal, vytrvala jsem, pokračovala jsem v psaní, každý napsaný řádek jsem znovu přepisovala. Mezitím však střelka mého vnitřního kompasu začala ztrácet směr, připadalo mi, že se u každého slova schválně zastavuji, protože nevím, kam dál. Řeknu vám jednu věc, která bude působit rozporuplně: když jsem nějaké vyprávění dokončila, byla jsem ráda, měla jsem dojem, jako bych ho vybrousila k dokonalosti; a přesto jsem cítila, jako bych ho ani nenapsala já – respektive ta vybuzená, na vše připravená část mě, která se cítila být povolaná ke psaní

a v jeho průběhu se ukrývala pod povrchem slov –, ale jiná, disciplinovanější část mého já, která si hledala pohodlnější cestičky, jen aby mohla nakonec říct: tak tady to je, podívejte se, jaké krásné věty jsem napsala, jak krásně jsem vše popsala, vyprávění je u konce, pochvalte mě.

Právě v tu chvíli jsem začala nepokrytě uvažovat nad tím, že mé psaní je vlastně dvojí: první z nich se u mě projevovalo již od školních let a zajišťovalo mi chválu od učitelů: ty jsi šikovná, určitě z tebe vyroste spisovatelka; to druhé spíš občas vykouklo a zase zmizelo, z čehož jsem byla vždy rozčarovaná. Toto rozčarování jsem v průběhu let vnímala různě, ale ve své podstatě ve mně přetrvává dodnes.

Při tom úhledném, klidném a nekonfliktním psaní, které, aby bylo jasno, mi vnuklo myšlenku, že umím psát, si připadám sevřeně a nepříjemně. Když to srovnám s puškou, kterou Gaspara Stampa používá coby modernější verzi Amorova šípu, i já svým psaním rozdmýchávám jiskry a vířím střelný prach. Pak si však uvědomím, že mé střely nedoletí daleko. A tak si hledám další, stejně ohnivou

zbraň, ale co naplat, žádná nevydrží věčně. Co vím, objevuje se na prvních řádcích, ale pak už ji nedokážu udržet, prostě zmizí. Anebo vtrhne na scénu poté, co jsem napsala už spoustu stránek, bezohledně se dere bez ustání kupředu a ve svém mohutném zápalu nedbá ani na interpunkci. Pak mě znenadání opouští. Podstatnou část života jsem strávila psaním utahaných stránek v naději, že jsou pouze zkušební a že brzy nadejde okamžik toho nezastavitelného vpádu, kdy se část mého já píšící ze svého kousku mozku nenadálým pohybem zmocní vlády nad všemi ostatními já, jakož i nad celou hlavou i tělem, a takto posilněná si do své sítě přitáhne všechno, co jen potřebuje. Jsou to hezké momenty. Něco potřebuje vyrukovat na světlo, říkal Svevo, potřebuje být uchopeno rukou, která píše. Něco ze mě, nízké a zkažené ženy, říká Gaspara Stampa, chce obejít obvyklá pravidla hry a najít si svou vlastní podobu a styl. Z mé zkušenosti však to něco může před polapením snadno utéct a zmizet. Samozřejmě si to můžeme znovu vybavit, dokonce to i zakonzervovat do nějaké umné věty, ale okamžik, kdy se ona věc objeví, a ten následující,

v němž se dáte do psaní, se buď magicky spojí v jedno a odstartuje tak opravdovou radost ze psaní, anebo nezbývá než se spokojit se zbytečným pachtěním se slovy a čekáním na další ohromující okamžik, který by nás zachytil již lépe připravené a méně rozptýlené. Jedna věc je vymyslet si příběh a dát mu důstojné provedení, druhá věc je psaní samotné, které je zcela nepředvídatelné a těkavé stejně jako svět, jemuž se snaží dát formu. Jednou se objeví, podruhé zmizí, někdy je hlasem jedince, jindy celého davu, někdy je nepatrné, špitavé, jindy narůstá do obřích rozměrů a přímo křičí. Zkrátka nad námi bdí, pochybuje, koulí se, září, rozjímá, tak jako Mallarmého příslovečný vrh kostek.

Abych tomuto prchavému psaní přišla na kloub, často jsem se uchylovala k poznámkám Virginie Woolfové (*Deníky*). A protože nás tlačí čas, chtěla bych vám na tomto místě přečíst pouze dva stručné úryvky, které však pro mě jsou velice důležité. Prvním z nich je útržek zdánlivě povrchní konverzace s Lyttonem Stracheyem, jenž se ptá:

„A co tvůj román?“

„Zalovím v hlavě a uvidí se.“ (v originále: Oh, I put in my hand and I rummage in the bran pie.)

„To je na tom právě to úžasné. A přitom je to vždycky jiné.“

„Ano, je ve mně dvacet různých lidí.“

To je všechno: zalovení, hlava, dvacet lidí. Ale mezi těmi několika sebeironickými poznámkami jsou dva poznatky: zaprvé, že činnost psaní je pouhým pokoušením osudu; zadruhé, psaní není zachycením obrazu jediného, ve všedním životě dobře ukotveného já, nýbrž rovnou dvaceti osobností, což je náhodně zvolené číslo, které má za úkol vyjadřovat následující: když píšu, ani já sama nevím, kdo jsem. Zcela jistě – prohlašuje Woolfová v dalším úryvku, který si přečteme – nejsem Virginií:

„Je omyl myslet si, že literatura vzniká rovnou ze syrového materiálu. Člověk se musí odpoutat od života – ano, proto mi tak vadil ten vpád Sydneyho – musí se začít dívat zvnějšku. Musí se moc a moc soustředit, aby nemusel spoléhat na roztroušené

součásti postavy, které přežívají v mozku. Přijde Sydney, a jsem Virginia; když ale píšu, jsem pouhá vnímavost. Někdy se mi líbí být Virginií, ale to jen tehdy, když jsem rozptýlená, různorodá a družná. A dokud budeme tady, ráda bych byla pouze tou vnímavostí.“

Myšlenka Woolfové se mi zdá jasná: když píše, usazuje se do útrob svého mozku, aniž by ji rozptylovaly další, mnohočetné a vedlejší okolnosti, s nimiž jakožto Virginia žije svůj každodenní, surový život. Jako malá holka jsem si myslela, že tím chce říct: Ale ano, jsem ráda Virginií, ale mé píšící já ve skutečnosti Virginií není; mé píšící já je ve skutečnosti dvaceti lidmi, je vysoce citlivou pluralitou, jež je celá soustředěna v ruce třímající pero. Úkolem té ruky je ponořit se do hlavy a vytahovat z ní písmena, slova, věty. Opravdové psaní je oním pohybem, jímž šátráme v úložišti literatury ve snaze najít ta vhodná slova. Tedy žádná Virginia, která dává jméno surovému životu a pokojnému psaní. Ten, kdo píše, žádné jméno nemá. Je to vnímavost sama, jež se živí abecedou a v nespoutaném víru abecedu tvoří.

Toto podobenství jsem si zamilovala: entita zcela nezávislá na totožnosti příslušné osoby (Virginia), která v izolaci za extrémního soustředění produkuje psané slovo. Jen mi přišlo stále těžší určit její podstatu. Panuje dojem, že spisovatelky a spisovatelé o ní až příliš často hovoří neuspokojivým způsobem. Stačí pomyslet na to, když říkáme: příběh se vypravuje sám, postava tvoří samu sebe, jazyk k nám promlouvá, jako bychom to ani nebyli my, kdo píše, nýbrž někdo jiný, kdo přebývá uvnitř nás, přesně podle odvěkého vzorce, jenž se vine od dávných dob až k současnosti: Bůh, který nám poroučí; sestup Ducha svatého na zem; vytržení; slovo kódované naším podvědomím; intersubjektivní síť, jež nás zachycuje a pokaždé znovu vykresluje, a tak dále. Občas jsem si zkoušela své myšlenky ujasnit, avšak ujasnit se mi je nepodařilo a stejně jsem se zase vrátila sama k sobě a ke svému dvojímu psaní. Není oddělené. To první, obvyklé, v sobě ukrývá to druhé. Kdybych se ho zbavila, nenapsala bych už nic. Je to typ psaní, jenž mě pečlivě udržuje uvnitř okrajů, počínaje těmi červenými v sešitech

ze základní školy. Díky němu jsem rozvážná, možná až bojácná – nikdy jsem nebyla příliš odvážná, což mě dost trápí – stvořitelka stránek držících mé já v mezích pravidel, která jsem si osvojila. Je to věčné cvičení, jemuž se ale, pokud mám příliš každodenních starostí, bez větších obtíží vyhýbám. Občas si říkám, že kdyby to pokojné, každodenní já Woolfové psalo, činilo by tak se stejnou odevzdaností.

Problém je to druhé psaní, které si Woolfová předepisuje s tím, že se jedná o vysoce koncentrovanou vnímavost. Sídlí v mozkových neuronech stejně jako to první. Když píšu, cítím ho, avšak nedokážu mu poroučet. Hlava ho neumí či zřejmě nechce definitivně osvobodit, ani mi dát vládu nad tím, kdy se objeví. A tak se převážně věnuji pisálkování (také tento výraz jsem si před časem vypůjčila od Woolfové: scribbling), přičemž vyhlížím chvíli, kdy se objeví opravdové psaní.

Má práce je tedy založená na trpělivosti. Vyprávím příběh a čekám, až do mého úhledného a tradičně ukotveného psaní vtrhne něco, co zamíchá kartami, a já, nízká a zkažená žena, si konečně řeknu svou. S potěšením si

osvojuji zavedené techniky, strávila jsem celý dosavadní život tím, abych se je naučila používat. Už jako malá holka jsem toužila po psaní románů o lásce a zradě, o nebezpečných pátráních, o děsivých odhaleních, o bouřlivém dospívání, o nešťastnících, na které se nakonec usměje štěstí. Bylo to moje čtenářské dospívání, které plynule přešlo v dlouhé a nešťastné získávání autorské praxe. Literární žánry jsou bezpečnými místy, pevnými základy. Zasadím do nich matný nástin příběhu a můžu na nich s klidným a opatrným potěšením trénovat. A mezitím nečekám na nic jiného, než aby se můj mozek rozptýlil, vyjel z dráhy, a aby se má další já sídlící za okrajem – a že jich je hodně – zhmotnila, chopila se mojí ruky, zatáhla mě do zákoutí psaní, kam se bojím vkročit, kam je pro mě bolestné vkročit, a když se tam vkročit odhodlám, nikde není psáno, že se odtamtud vrátím zpátky. Je to chvíle, kdy se pravidla – naučená, aplikovaná – boří a ruka nevytahuje z hlavy to, co je potřeba, ale to, co nahmatá, pořád zrychluje a vychyluje se z rovnováhy.

Takto vypadá záruka dobré knihy? Ne, to si nemyslím. Jsem toho názoru, že ani toto psaní, třebaže působí dojmem zběsilé síly, nijak nepostihuje rozdílnost psaní a trápení, nakonec toho na stránce zanechává mnohem méně, než v danou chvíli zdánlivě zachytilo. Možná je to stejné jako u všech věcí, je třeba ho umět získat, udržet si ho, ovládnout ho, tedy poznat jeho klady a zápory, naučit se s ním pracovat. Mně se to nepovedlo a nemyslím si, že se mi to kdy povede. Dlouho jsem ho vnímala pouze jako ničivý nástroj, jako kladivo, jímž se dá zbourat plot, za nímž se cítím být uzavřená. Ale dnes mi ničení připadá jako poměrně naivní avantgardistický cíl. Jako každý stydlivý a loajální člověk, i já jsem v sobě cítila nepřiznanou a nepřiznatelnou ambici vybočit ze zažitých forem a nechat psaní, ať se vylije z břehů. Postupem času mě tato fáze přešla: dokonce Samuel Beckett, sám pozoruhodný Samuel Beckett říkal, že jediná věc, bez níž se neobejdeme jak v literatuře, tak kdekoliv jinde, je forma. A tak jsem se rozhodla užívat tradiční robustní struktury, pečlivě jsem na nich pracovala a trpělivě čekala na to, až budu schopna psát

natolik opravdově, že ony struktury naruším a zdeformuji, až si jednou celou svou bytostí svůj prostor vydobudu. A přesně tohle je pro mě opravdové psaní: žádná elegantní a učená gesta, pouze horečná akce.

Becketta jsem citovala z dobrého důvodu. Stává se zřídka, že by někdo, kdo psaní zasvětil celou svou existenci, nepojednal aspoň několika řádky o té části svého já, která je vražena coby klín do jednoho z mnoha zákoutí mozku, odkud má za úkol vypouštět psané slovo. A nepochybuji o tom, že ony řádky nejsou pouhou poklonou složenou spisovatelské vášni, ale jsou spíše dveřmi či dvířky otevírajícími se nad samotným smyslem jejich díla, jeho slabými i silnými stránkami. Dle mého názoru to Beckett nejlépe vystihl ve svém románu *Nepojmenovatelný*. Snad mi prominete, že se vám chystám přečíst dlouhý úryvek, ale mohl být vlastně ještě delší, třeba rovnou celá kniha:

„... jsem stvořen ze slov, a to ze slov těch druhých, jakých druhých, a to místo, ten vzduch, stěny, podlaha, strop, samá slova, je tu se mnou celý vesmír, jsem

vzduch i stěny, jsem tu zazděný, všechno povoluje, otevírá se, odchyluje a valí se zpět, ty vločky, jsem všemi těmi vločkami, co se střetávají, spojují a oddělují, ať se vydám kamkoli, najdu tam sama sebe, zase se opustím, vydávám se k sobě, vydávám se ze sebe, pořád jen já, jenom malý kousek mě samotného, polapený, ztracený, chybějící, ta slova, jsem všemi těmi slovy, všemi těmi cizinci, tím slovním prachem, který nemá podlahu, kam by dosedl, ani oblohu, kde by se rozptýlil, který se střetává a prchá před sebou, abych mohl říci, že jsem tím vším, tím, co se spojuje, tím, co se rozchází, tím, co je mi lhostejné, a nic jiného, vlastně ne, všechno ostatní, jsem všechno ostatní, němá věc na tvrdém, opuštěném, uzavřeném, suchém, čistém, tmavém místě, kde se nic nehýbe, nic nemluví, a já poslouchám a slyším, hledám jako zvíře narozené v kleci zvířat narozených v kleci zvířat narozených v kleci zvířat narozených v kleci zvířat narozených v kleci zvířat narozených v kleci zvířat narozených a zemřelých v kleci narozených a zemřelých v kleci zvířat narozených v kleci zemřelých v kleci narozených a zemřelých narozených a zemřelých v kleci v kleci narozených a potom mrtvě narozených a nakonec zemřelých, jako zvíře, povídám, povídají, takové zvíře, které hledám jako takové zvíře, při svých omezených možnostech, takové zvíře, jemuž z jeho rodu nezbývá nic než strach, vztek, ne, vztek už odezněl, nic než strach...“

V tomto uspořádaném-neuspořádaném rachotu, jehož původcem je já tvořené výlučně slovy – rámusu, jenž úsek po úseku přechází v řetězový obraz zvířat v kleci živených pouze strachem –, jsem se trochu poznala. Ještě než jsem na tento výjev narazila, měla jsem v mysli jiný, který mi vnukla má matka: víření zlomků slov probouzejících ve mně neklid a děs, ve svých představách jsem je viděla jako vraky potopené na dně rozbouřených vod. Nekonečná tříšť slov, říkala matka s bázní, když mluvila o své hlavě, čímž mě vyděsila do té míry, že jsem se na dlouhou dobu raději uchylovala k obrazu klece. Ta aspoň měla jasně vytyčené hranice, v nichž jsem se mohla klidně pohybovat. Patřím k lidem, kteří za sebou vždy zavírají dveře, a dlouho mi přišlo, že je přijatelnější se někomu podobat než si připadat bezvýrazně. V kleci se mi tříštivé víření, které se v posledních letech opět prodralo na povrch, zdálo lépe kontrolovatelné.

Klecí jistě byly i sešity ze základní školy se svými vodorovnými černými a svislými červenými linkami. Tam jsem koneckonců začala se zapisováním drobných příběhů a od

té doby mám tendenci přetvářet jakoukoliv věc v čisté, uspořádané, harmonické a povedené vyprávění. Avšak ten disharmonický rachot v mé hlavě zůstává a já vím, že to, co mě přesvědčuje vydávat své napsané stránky knižně, pramení právě odtamtud. Možná mě zachraňuje – avšak ona záchrana se záhy jeví jako zkáza – to, že pod potřebou uspořádanosti celou dobu přežívala energie, která chce překážet, dělat nepořádek, zklamávat, chybovat, selhávat, špinit. Tato energie mě táhne pokaždé na jinou stranu. Psaní se pro mě opravdu časem stalo něčím, co dává tvar mému věčnému ztrácení a nalézání rovnováhy, při němž dávám dohromady dílky skládačky a zároveň čekám, že ji vzápětí zase rozložím. A tak se mi milostný román začíná líbit až tehdy, když se stane románem nemilostným. Detektivka se mi začíná líbit až ve chvíli, kdy vím, že vrah nebude nikdy odhalen. Iniciační román se mi zdá dobrý až v momentu, kdy je jasné, že k žádné iniciaci nedojde. Krásná literatura se stává krásnou, až když je zbavena harmoničnosti a její zoufalá síla tkví v ošklivosti. A postavy? Když jsou

až průzračně konzistentní, připadají mi falešné, zamiluji si je až ve chvíli, kdy něco řeknou a pak udělají pravý opak. „Hnus je krása, krása hnus," říkají čarodějnice z *Macbetha*, vynikající vypravěčky, než se odeberou vstříc mlze a pošmournu. Ale o tom a ještě o mnohém dalším budeme mluvit až příště.